

mål+²mæle

Kan sne flokkes?

Næppe. Hvorfor synger vi så *Sneflokke kommer vrimplende*? Det ser Erik Hansen nærmere på i sit lille studium af udbredte og accepterede fejl-tolkninger af ord og udtryk på *side 5*.

Afscheid van de nederlandse taal?

Københavns Universitet har efter næsten 100 års kontinuitet sløffet kultursproget nederlandsk. I den triste anledning ser Lisbeth Falster Jakobsen på relevansen af det lille fag med de mange talere. Læs *side 8*.

Dyslektisk kinamand

Giver det mening at overføre vores definition af ordblindhed til et sprog som kinesisk, hvis skrift er meget anderledes? Carsten Elbro gør forsøget på *side 13*.

Landet rundt med slangord

Torben Christiansen er guide på en tur rundt til landets mange uofficielle stednavne. Vi kommer bl.a. forbi *Nagasaki* på Lolland, stopper på *Lorteøen*, kører langs *Den rådne banan*, og kigger ind i *Skanderbronx* *side 20*.

Slogans på valg

De Radikales 2011-kampagne var opsigtsvækkende. Men hvad med grammatikken? Få en redøgørelse *side 30*.

Sprogligheder 2

Kimer i klokker 5

Nul nederlandsk 8

Ordblindhed på kinesisk 13

Har du set disse slangudtryk? 18

Dannevang rundt 20

Få stolene malet – få malet stolene 25

Vi tror. Også på lærerne 30

De Nederlandse taal kent veel regels. Zo blijkt het voor velen nog niet zo eenvoudig te zijn om correct Nederlands te schrijven – se side 8

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
 Institut for Nordiske Studier
 og Sprogvidenskab,
 Københavns Universitet,
 Njalsgade 120,
 2300 København S
 E-mail: ce@hum.ku.dk

? Brylluppet skal stå

Hvorfor står et bryllup, når ordet nu betyder 'brudeløb'? Og hvorfor løber man en risiko?

Venlig hilsen
 Gorm Rasmussen
 Tostenæs, Møn

! *Bryllup* betyder absolut ikke 'brudeløb'. Ordet betyder 'vielse' og en fest der holdes i den anledning. Elementet *-lup* går ganske rigtigt tilbage til oldnordisk *hlaup*, som betyder 'løb', og den oprindelige betydning af *brúð-hlaup* er 'brudekomsammen' eller

måske 'brudeoptog'. Så der er ikke nogen sproglig konflikt mellem *løbe* og *stå* når man siger at brylluppet står.

Men hvorfor så *står*? Tidligere kunne man også bruge *stå* i forbindelse med *gilde*, *jubilæum* og andre festlige begivenheder, »gildet stod hos oldermanden, og pigerne bød mændene op til dansen«. Desuden kunne der *stå strid*, *debat*, *diskussion* og tilsvarende om konfliktstof. Denne brug af *stå* stammer fra tysk, og hvis der er en forklaring, skal den findes dybt nede i den tyske sproghistorie.

Det samme gælder brugen af *løbe* i udtrykket *løbe en risiko*: Det er også import fra tysk *Gefahr laufen*, eller evt. fra fransk *courir risque*.

Det vi ser her, er det ret almindelige fænomen at ord i faste forbindelser mister det vi opfatter som den oprindelige eller egentlige betydning. Tænk bare på den gamle vittighed med at der skal nedsættes et stående udvalg til behandling af de løbende sager der foreligger. EH

? Vejrlig

Er *vejrlig* det samme som *vejr*?

Kirsten Jørgensen

! Et så kort spørgsmål fortjener flere forskellige svar, nemlig: 1. de sjove, 2. det korte, og 3. det virk'li' lange.

1. Først de sjove svar: *vejrlig* er a)

meget stille vejr; b) en afdød meteorolog; eller c) et offer for ekstreme klimaforhold. 2. Det korte svar er slet og ret: Ja! Men som med så mange andre fænomener kan man gå mere i dybden med 3., det virk'li' lange svar:

Vejrlig er et mere specialiseret udtryk end *vejr*. *Vejrlig* er af samme grund også stilistisk mere formelt end det helt neutrale *vejr*. Vores ord er oprindeligt en sammensætning. Sidsteleddet *-lig* er en videreudviklet form af *-lek*, samme ord som nudansk *leg*, der tidligere også havde betydningen 'fænomen' e.l. Det gør os imidlertid ikke meget klogere på ordets betydning. Her må vi studere ordet i brug ved hjælp af de kontekster, det konkret optræder i.

Det ser ud til, at *vejrlig* især betegner de mere stabile sider af vejret. Det kan være et længerevarende vejrsystem som et højtryk eller bestemte vejrtypen som fx isvintre. Her er nogle eksempler, der demonstrerer netop det forhold: »Olieprisen højere på koldere vejrlig«; »Ny turistmagnet trodser skidt vejrlig« (overskrift). Længere nede i artiklen får vi uddybet, hvad vejrliget så består i: »Geo-Center Møns Klint, en af landets nyeste turistattraktioner, er kommet fornuftigt igennem højsæsonen, selv om vejret drillede: Det var vådt og koldt i forsommeren, og så blev det pludseligt alt for varmt«. Det er altså ikke vejret her og nu eller på en bestemt dag, der menes, men derimod det akkumulerede vejr billede gennem en længere periode.

Vejrlig har desuden en stærkt fag-

lig, nemlig en arbejdsretlig betydning: »Det er vejrlig, når vejret forhindrer eller forsinker udførelsen af en aktivitet. Det er dog en forudsætning, at de udførende prøver at afbøde vejrligets uheldige indflydelse gennem fornuftig planlægning, indsats af vejrligsforanstaltninger og i vinterperioden vinterforanstaltninger. Der er ingen generel meteorologisk definition af vejrlig. Derfor er det en vurdering, der skal gøres i hvert enkelt tilfælde af den entreprenør, der har kontrakt på udførelsen af en aktivitet«. Sådan siger såkaldte vinterkonsulenter fra Teknologisk Institut. Ordet dækker også over de supplerende dagpenge, der udbetales i sådan en situation: »Arbejdsgiveren skal betale de 3 første ledige dage, herunder *vejrlig*«.

Vejrliget er tilsyneladende ofte noget, der virker forstyrrende og negativt, ja destruktivt: »Muligt server-shutdown i dag pga. vejrlig«; »Normal vandbelastning er, når murværket udsættes for vejrlig«; »Med tiden kan fugerne ændre udseende som følge af vejrlig«; »De opbevarede dele skal være beskyttet mod vejrlig ved hjælp af tag«.

Ordet er altså fagligt eller formelt og bruges sjældent i den dagligdags kommunikation mellem dig og mig. Man kommer normalt ikke ud for, at nogen udbryster: »Sikke dog et skønt vejrlig, vi har i dag!«. Det bryder nemlig både med ordets betydning og betingelserne for at bruge det.

KF

! Felix igen

I sidste nummer af *Mål og Mæle* (2011,

nr. 1) fortalte Birgit Eggert om, hvordan de kongelige valg af navne muligvis påvirker fornavnes popularitet i befolkningen. De mulige sammenhænge fortjener en kommentar.

Først og fremmest er det usikkert, hvad man kan konkludere om navnes popularitet ud fra et lille antal navnebærere. Artiklen gør et stort nummer ud af, at navnet Felix dalede fra 48 i 2002 – prins Felix' fødeår – til 32 i 2003. Eggert foreslår, at »nogen har valgt prinsenavnet fra fordi identifikationen er meget oplagt«, og hun vender tilbage til den negative »Felix-effekt« i forbindelse med både Isabella og Vincent.

Men det er helt almindeligt, at navnenes popularitetskurve rummer små nedture, hvor man skulle vente fremgang, og omvendt. En god parallel til Felix er således Noah, der midt i sin igangværende optur faktisk dalede fra 40 navnebærere i 2006 til »kun« 35 i 2007. Der kan gives mange andre eksempler, fx at Linus har et uforklarligt fald i 2004, og at Thea dykker i 1996, 1990 og 2001, mens stavemåden Tea dykker umotiveret i 2008. En stor del af disse udsving må formodes at afspejle en naturlig variation i befolkningens adfærd snarere end bevidste holdningsmæssige forskelle i navnevalget, og det har navneforskere ikke været flinke til at sætte sig ind i. Sammenligninger af forekomster af sjældne fornavne, fx med 10-20 årlige forekomster, er naturligvis statistisk endnu mere usikre.

Også vurderingen af det mere populære navn Isabella er problematisk.

Birgit Eggert hævder, at den udjævne popularitetsstigning fra 2006 til 2007 afspejler forældrenes formodede uvilje mod at identificere sig med kongelige navne. Men Eggert glemmer at nævne, at Isabella steg ekstraordinært meget i 2006, og desuden blev prinsessen først døbt søndag 1. juli 2007, hvorfor det er begrænset, hvor stor en del af årgang 2007, hun kan have nået at påvirke. Den fornyede fremgang for navnet i 2008 taler da snarere for en positiv prinsesseeffekt for navnet.

Kongelige fornavne er generelt set trendsættende og et sikkert valg, dog med forbehold for, at de skal være generationssvarende. Men det er naturligvis interessant at få afklaret navngivningsmotiverne for de forældre, der vælger kongelige navne til deres børn. Er det, fordi navnene er mere eksponeret i kraft af, at de er kommet ind i kongehuset? Udtrykker navnevalget varme royale følelser eller ønsket om social opstigning? Og – hvis Birgit Eggert skulle få ret i, at et fornavn daler i popularitet umiddelbart efter, at det er givet til en lille kongelig – er det så udtryk for, at folk er antiroyale, eller at de måske er bange for at få afsløret deres lavstatusbehæftede interesse for kongehuset? Kun grundigere analyser kan fortælle dette, men de er heldigvis også på vej.

*Michael Lerche Nielsen,
Afdeling for Navneforskning,
Københavns Universitet*

Kimer i klokker

■ *Etablerede misforståelser og omtolkninger i den sproglige kulturarv*

Af Erik Hansen

Fællessang er ikke tekstlæsning. Griber man Højskolesangbogen, er det ikke for at granske dens tekster med lup og leksikon, men for at være med i sangens fællesskab. Denne artikel er imidlertid skrevet af en pedant, som har kigget lidt på det danske folks forståelse og forvaltning af poetiske og prosaiske brugstekster.

Sneflokke

Sneflokke giver jo egentlig god mening som de kommer vrimplende hos Aakjær (Højskolesangbogen nr. 155), men rent sprogligt er der noget galt. Vi kan have *fåreflokke*, *flokke af myg*, *en børneflok* osv., men ikke *støvflokke*, *flokke af olie på vandet*, *en hel flok tåge* osv. En *flok* er en ansamling af noget der består af enkeltteksemplarer, noget tælleligt – ikke utællelige masser. *Flok* betyder 'højt antal', ikke 'stor mængde', og *sneflokke* skulle derfor være en sproglig umulighed.

Sagen er at *sneflok* i ældre dansk betød 'snefnug', svarende til tysk *Schneeflocke* og engelsk *snowflake*. Den normale flertalsform var i øvrigt *sneflokker*.

Men skønt altså *sneflokke* sprogligt set er en misdannelse, så fungerer ordet udmærket i den forrygende sang om det festlige snevejr.

Den nyeste udgave af Højskolesangbogen har et par forklaringer til

gamle eller dialektale ord i Aakjærs sang, men der er ingen forklaring til *sneflokke*. Det kan man jo så spekulere lidt over.

Kimer i klokker

Helt ærligt, tænkte du på at der er noget galt i den måde overskriften er udformet på? Og har du nogen sinde tænkt over hvad det egentlig betyder? Hvem kimer, og ville det ikke være mere naturligt at kime *med* klokker?

Højskolesangbogen (nr. 233) og Salmebogen har den rigtige form på Ingemanns julesalme: *Kimer, I klokker*. Man skal være klar over at *kimer* er bydemåde (imperativ) i flertal, som man brugte det engang. *Læs, syng, giv* er bydemåde ental; *læser, synger, giver* er de tilsvarende flertalsformer. I salmen tiltales klokkerne altså og opfordres til at kime: *Kimer, I klokker!* Det grammatiske mønster svarer således til fx *kom, I små!* Den ærværdige bydemåde kommer igen senere i teksten: *Tindrer, I stjerner*, og i sidste strofe: *Synger og danser, og klapper i eders småhænder*.

Og uanset om man har fat i pointen med den imperativiske pluralis, så er det en sang der summer og dufter af julestemning.

En læser, hvis navn er redaktionen bekendt, har – dog næppe i alvor – nævnt tolkningen *Kimer I, klokker?*

Underlige aftenlufte

Titlen på den unge Oehlenschlägers smukke digt *Underlige Aftenlufte* (Høj-skolesangbogen nr. 348) giver i vore dage tit anledning til vandede vittigheder, platte hentydninger og respektløse parodier. Det er nok forklarligt, men ikke forklaringen på hvad *Underlige Aftenlufte* betyder.

Ordet *underlig* er afledt af *under*, dvs. mirakel, og den oprindelige betydning er 'mirakuløs', 'forårsaget af overnaturlige kræfter'. Herfra spalter betydningen sig, så vi dels får 'vidunderlig', dels 'mærkelig', som det mirakuløse jo er. Det er naturligvis den første betydning vi har i Oehlenschlägers digt *Hjemve* fra 1811: Vidunderlige aftenlufte. Man kan undre sig over at Oehlenschläger har kunnet bruge ordet på den måde, for allerede fra begyndelsen af 1700-tallet har *underlig* faktisk også kunnet betyde 'mærkelig', altså den nutidige betydning: »Underlige aftenlufte. Underlige morgenlufte. Højest ejendommelige lufter om eftermiddagen (...) Om natten derimod så godt som slet ingen luft, næsten ikke til at ånde.« (Ivan Malinovski: *Romerske Bassiner* 1963).

At rette smed for bager

Talemåden *at rette smed for bager* stammer fra Johan Herman Wessels versfortælling *Smeden og Bageren* fra o. 1780. Den handler om en smed som i et værtshusslagsmål har slået en anden ihjel og derfor står til dødsstraf. En kreds af brave borgere indfinder sig imidlertid hos dommeren og anfører at byen kun har den samme smed.

Derimod er der to bagere, den ene oven i købet nær pensionsalderen, så hvorfor dog ikke tage ham når der nu skal bødes med liv for liv? Dommeren mangler ingenlunde sans for denne form for praktisk kommunalpolitik og »bladrer i sin Lov omhyggelig;/ Men finder intet der for sig/ Hvorved forbuden er, for Smed at rette Bager.«

Det burde altså have været *at rette bager for smed* – og det hører man da også indimellem. Det må være originaltekstens ordlyd der har givet anledning til den skæve formulering. Og så at det giver en bedre rytme at sige *smed for bager* end *bager for smed*. Uanset hvilken formulering der bruges, betyder udtrykket at man straffer den uskyldige og lader den skyldige slippe.

Så

I Grundtvigs salme »Den signede dag« står der i strofe 3 (citeret efter Høj-skolesangbogen):

Om levende blev hvert træ i skov,
og var så hvert blad en tunge...

Dette så udtales som regel på samme måde som så i så *går vi*, men meningen med stedet må jo være »og blev på samme måde hvert blad en tunge«, og det vil sige at så skal udtales som i *så at sige*.

Et andet så der bliver lige så tankeløst behandlet har vi i »Altid frejdig når du går« (Chr. Richardt). De første linjer i sidste strofe lyder

Kæmp for alt, hvad du har kært,
Dø, om så det gælder!

Det er det samme så vi har her, med betydningen 'således', og linjen kan gengives som *dø hvis det er det der skal til*. Men så burde udtalen være som i *så at sige*. Man forveksler nok med udtrykket i fx *om så jeg skal gøre det selv*, men det giver ingen mening i sangen.

Et tredje problematisk så i nationallitteraturen har vi i Hertz' skuespil »Sparekassen«. I 1. akt siger den unge pige opgivende

Jeg bliver så aldrig gift

De gange jeg har set stykket opført, var udtalen af så tryksvagt som i *vær så god*, men det ville være imod grammatikken, og det lyder også sært. Prøv selv! Det så vi har her, er det trykstærke som i *så at sige*. Det er en oversættelse af tysk so med betydningen 'alligevel': *jeg bliver alligevel aldrig gift*. (I moderne tysk hedder det almindeligvis *sowieso*.)

Andre præfabrikerede brugstekster

er bl.a. idiomer, dvs. talemåder og mundheld (se Mål og Mæle 9. årg. nr. 3.): *hade som pesten, være solgt til stanglakrids, sulten som en ulv, slå til Søren* osv. Det er ganske små tekststykker hvor generationers erfaringer, visdom og uforstand så at sige samles i brændpunkter.

Talemåderne er tit udsat for om-tolkning og ændringer. Velkendt er *ugler i mosen*, der oprindeligt var *ulve i mosen*. Betydning og funktion har ikke ændret sig, men ordlyden synes at være tilpasset udviklingen i den dan-

ske fauna. *Råt for usødet* betyder at give igen med samme mønt, og det gør det selvom man har glemt at *usødet* er en bøjningsform af verbet *syde* med betydningen 'koge': *råt for ukogt*. Vendingen *én ulykke kommer sjældent alene* har i de senere år fået et meningsløst modsætningstryk på *én*. Det er jo ikke *én* i modsætning til flere, men det generelle *en ulykke*. Altså: *en ulykke kommer sjældent alene*, dvs. at når noget går galt, så er der som regel også noget andet der kikser.

Stå for skud betyder 'være udsat for hård kritik', men det er en nyere betydning. Oprindeligt brugtes udtrykket om heste som blev brugt i militæret eller til jagt. At en hest *stod for skud* ville sige at den ikke blev bange og panisk når der blev skudt i nærheden. Herfra er der ikke langt til *et skud for boven*. Det betyder i vore dage 'hård kritik' eller det der er værre, men det er en meget ny betydning, øjensynlig dukket op omkring 1980. Tidligere var et skud for boven et skud *foran* boven, dvs. forenden af skibet, for at standse det. *Et skud for boven* var altså en advarsel: næste gang rammer vi!

Og hvis enden er god, så er resten det muligvis også.

Erik Hansen (f. 1931)
professor emeritus

Nul nederlandsk

■ Om lukningen af nederlandsk ved Københavns Universitet

Af Lisbeth Falster Jacobsen

Hvorfor skal studentertilgangen til et fag bestemme videnspuljen i et land?

Som bekendt bestemmer tilgangen af de studerende til et fag dette fags finansielle situation. Hvis der ikke er tilgang nok til faget og derved det tilstrækkelige antal beståede eksaminer, er det ikke økonomisk levedygtigt i sig selv ved et dansk universitet. Så står faget til økonomiske infusioner, hvis disse kan skaffes. Relevansen af faget i det danske samfund spørges der ikke nødvendigvis til.

Det humanistiske fakultet ved Københavns Universitet i kombination med Institut for Engelsk, Germansk og Romansk har nu besluttet at nedlægge faget nederlandsk. Begrundelsen herfor ligger på et lavt intellektuelt niveau.

Det er klart, at et fag som nederlandsk ikke kan brødføde sig selv, eftersom der ikke melder sig 30 studerende til studiet om året. Hvis der gjorde det, og hvis det ønskede antal også fuldendte studiet, ville vi sidde med en frygtelig overkapacitet i nederlandsk i Danmark. Men så at gå i den modsatte grøft og nedlægge faget er dog alligevel et skridt, der burde have medført seriøse overvejelser af faglig art.

Nederlandsk er ikke så let, som det lyder

»Jeg hørte/læste forleden noget nederlandsk, og jeg syntes, jeg sagtens kunne forstå det. Det virkede ret let.«

Dette er en udtalelse, som jeg hører relativt ofte. Og jeg nikker opmuntrende til vedkommende, men tænker i mit stille sind: fik du også kontrolret, hvad du troede, du havde forstået? Nej, det sker som regel ikke. Og det er her, vi har problemet med relevansen af kendskabet til nederlandsk i Danmark.

Nederlandsk anses for let for os, og det er da også relativt let at lære. Altså at lære, men for den helt forudsætningsløse er det i sig selv ikke let bare at forstå, undtagen i ens egen indbildning. Og hvorfor ikke det? Fordi det blandt andet er fuldt af falske venner, altså ord, man genkender på udtrykket og så også mener at kende indholdet af. *Straks* betyder ikke det, vi danskere skulle tro; det betyder *om lidt* eller 'for lidt siden', *aandacht* betyder 'opmærksomhed', *soldate* er 'en kvindelig soldat'; *verzoeken* betyder ikke 'at forsøge' men 'at anmode'; at forsøge hedder *proberen*, og det kunne man jo nok klare ud fra dansk; men det kan også hedde *pogen*, og det havde man jo nok ikke kunnet gætte. *Brutaal* betyder 'fræk',

og brutal hedder *bruut* på nederlandsk. Hvis man er *gedupeerd* er man altså ikke 'imponeret', men reguleret 'snydt'. *Je* betyder faktisk ikke 'jeg', som jeg har hørt det udlagt utalige gange, men 'du, dig, din, I, jer'. *Jan met de pet*, 'Jan med kasketten', hvem mon det egentlig er? Det er *den lille mand, manden på gaden*. Og den ukyndige kan let overhøre eller overse det lille ord *zou*, som imidlertid ofte markerer, at udsagnet er irrealis, altså fremstilles som i modsætning til realiteten: *op Facebook zou ik het helemaal anders presenteren*: 'på Facebook ville jeg presentere det helt anderledes'; ja, men nu er det altså i Mål og Mæle. Det er ret dumt at gå glip af oplysningen om realiteten i virkelighedsfremstillingen i en tekst.

Det er en meget menneskelig ting at associere noget nyt med noget, man kender, for at forstå det, selvom det så bliver forkert forstået. Det gør man også på sit modersmål; jeg hørte for et par dage siden en dame i radioen fortælle om, hvordan hun havde bekæmpet en uhelbredelig sygdom med alternative midler, for en sygdom var en dom over en til at blive syg, og det ville hun ikke finde sig i. Men afledning med *-dom* betyder 'en tilstand'. Den slags laver de indfødte nederlandsktalende også; et morsomt eksempel er ordet *muizenissen*, et ord af fransk oprindelse, som betyder 'tanker, der kører rundt i hovedet på en'. Det er jo ikke noget almindeligt brugt ord, og det associeres da også med det nederlandske *muizen*, 'mus' – egentlig ret nærliggende – og det har

givet anledning til talemåden *als men muizenissen in het hoofd heeft, moet men een stuk spek in den aars steken*; 'hvis man har *muizenissen* ('mus') i hovedet, skal man stikke et stykke spæk i røven'.

Endnu værre bliver det for én, når et ord, som man som dansker godt kan associere til, optræder som stamme i forskellige afledninger, hvoraf nogle findes tilsvarende på dansk, andre ikke. *Geest*, 'ånd, gejst', den klarer vi; *geestrijk*: 'åndrig, spirituel'; den er hjemme; men det betyder altså også 'spirituøs'; *geestrijk vocht*, 'spirituøs fugt', dvs. 'spirituøse dråber'. Men der er andre afledninger at slås med: *geestig*, som vi ikke lige har, men som også betyder 'åndrig' eller 'spirituøs'; og så er der *geestelijk*, som ikke blot, som man skulle tro, betyder 'gejstlig' og 'religiøs', men også 'åndelig' i modsætning til 'legemlig'. *De geestelijke volksgezondheid* har altså ikke nødvendigvis noget at gøre med religiøs folkesundhed. Det er ikke godt at tage fejl af betydningen af sådanne ord, hvis man vil gøre en god figur. Og *zeldzaam* er altså 'sjælden', medens 'sælsom' bl.a. hedder *vreemd*, som således ikke bare betyder 'fremmed'.

Hvorfor er det så slemt at lave falske analogier, når man også gør det på sit eget sprog? Det er det, fordi hyppigheden af fejltagelserne er langt større for en på et fremmedsprog, hvis man ikke er velbevandret i det. Og det er normalt magtpåliggende for en at blive taget alvorligt og ikke blive

anset for en bare spøjs person, der kommer med crazy udsagn.

Så er der jo også en mængde ord, som man slet ikke kan associere til, som f.eks. *vonnis*: 'en dom'; *een erfgenaam* er 'en arving', medens man måske nok klarer *een erflater*, hvis man vel at mærke kender det danske ord 'arvelader' at associere til. Jeg har med vilje her valgt ord inden for det retslige og økonomiske område, fordi det er der, man kan komme alvorligt i klemme, hvis man gætter for vildt, eller intet forstår. Måske klarer man en økonomisk *potverteerder*, som er en, der ødsler formuen væk. Men hvis man kommer for retten som anklaget for at være en *potloodventer*, så har det ikke noget med penge at gøre. En *potlood* er en 'blyant' og en *venter* er én, der sælger noget på gaden. Men en *potloodventer* er en 'blotter', en 'ekshibitionist'. Det er selvfølgelig et ret populært ord, men bruges faktisk i aviser for alvor om anklager. Nederlandske har mange idiomatiske udtryk, som bruges med stor fornøjelse; og netop ved idiomatiske udtryk er ens gættechancer uhyre små. Og er man først i klemme på en eller anden måde, kan det ikke nytte noget bare *bij de pakken neerzitten*: 'at have opgivet ævred'.

Jamen, kan man ikke bare klare det ved hjælp af en ordbog? Det er faktisk ikke helt let, for den nederlandske ortografi er ret tricky, og hvis man ikke kender trickene, kan man ikke altid finde ordene. Desuden skal man jo også have på fornemmelsen, at man bør slå op; mon man ville have det

ved *aandacht*, *brutaal* eller måske ved *straks*? Og *soldate* findes slet ikke i den hollandsk-danske ordbog, for det kan enhver med noget kendskab til nederlandsk selv regne ud. Når man altså ved, hvordan det mandlige modstykke staves: *soldaat*. Og *zou's* funktioner kræver nok adskillige siders læsning i grammatikken. Slå det op i en ordbog kan man først, hvis man kan bøje verber; det står under *zullen*.

Nederlænderne taler jo som regel godt engelsk, er det så ikke godt nok?

Måske, men de skriver ikke alt på engelsk. Nederlandene er et lille land ligesom Danmark, der skal klare sig mellem de store. Og som også gerne vil gælde noget på verdensplan, og som for eksempel for tiden fører en ret aktivistisk udenrigspolitik som vi. Foruden at vi har en nogenlunde ens samfunds- og erhvervsstruktur, og i øvrigt har et betydeligt samkvem på det handelsmæssige område. Og så sidder vi i store internationale sammenslutninger og interessemæssige organisationer som FN, NATO og EU ofte med samme interesser i modsætning til de store lande, som tit er ret selvforsynende og derfor også ret selvtilstrækkelige i deres synspunkter. Her er det fornuftigt, at der sidder nogen her i Danmark, som kan læse nederlændernes tanker og argumentationer om de forskellige problemer, de er engagerede i, og som vi muligvis også er engagerede i; jeg minder her bare lige om Schengensamarbejdet.

Og vel at mærke kan læse det på en kvalificeret måde. I krigssammenhænge kan det ikke nytte, at læseren tror, at *soldate* er en mandlig soldat; i økonomiske sammenhænge er det godt at vide, at *Jan met de pet* står i modsætning til fagøkonomer. Og i længere argumentationer er det nyttigt at forstå, hvad forfatteren betragter som realiteten, og hvad der er det modsatte. Så *zou* er et godt lille ord at have kendskab til. Endelig er det måske også smart at være klar over, at *Nederlands* er den officielle betegnelse for sproget; det er ikke altid lige klogt at forsøge sig med *Hollands*, som vi er tilbøjelige til.

Hertil kommer, at nederlænderne ligesom synes at være en 5-10 år foran os i udvikling. Hvorfor så ikke lære af deres forsøg på strukturforandringer, især deres mislykkede forsøg. Som nu f.eks. den debat, der foregår om det mislykkede skolesystem; hvorfor ikke tage ved lære af deres erfaringer i stedet for at lave en tilsvarende – så senere nok – mislykket reform. Eller deres mange diskussioner om naturbeskyttelse, eller deres idealistiske forsøg på at gribe ind og reformere ude i den store verden; en verden, der viser sig at være noget mere kompliceret end forudset ud fra idealerne. Er der ikke noget, vi kunne lære her?

Vi kan bare vente, til det bliver oversat til engelsk!

Kan vi det? Er det fornuftigt at vente, til nogen i et engelsksproget land får øje på teksten og får den oversat. Hvis den overhovedet bliver læst og over-

sat, for de store lande som USA og Storbritannien har jo ikke nødvendigvis samme interesser som små lande, og hvorfor oversætte noget, man ikke har interesse i?

Hertil kommer, at nederlænderne er dygtige, og at mange af os har eller ville have glæde af at komme derned og studere. Her kræves der en rimelig oplæring i mundtlig sprogfærdighed; i Nederlandene taler folk faktisk normalt nederlandsk, også selvom de er dygtige til engelsk! Ligesom det er vigtigt, at tolkene i Danmark har et godt kendskab til mundtligt nederlandsk.

Nederlandsk er ret let at lære!

Det er det faktisk, men det er ikke det samme, som at man ikke behøver at lære det, hvis man vil arbejde professionelt. Man kan bare se på de oversættelser fra nederlandsk, der er leveret af personer, der kun kan tysk og så tror, at det klarer de nok. Det gør de ikke altid!

Siden 1934 og til i år har der uafbrudt været undervist i nederlandsk på Københavns Universitet, og der arbejder for tiden et antal velkvalificerede mennesker med uddannelse i nederlandsk her i landet. Men det bliver jo ikke ved. Og hvad skal vi så?

Det har i nogle år stået klart, at nederlandsk var i en uholdbar situation på grund af den ringe økonomi. I erkendelse af, at det er ret let at lære nederlandsk, foreslog faget selv, at studiet skulle reduceres fra et helt kandidatstudium til et toårigt sidefag,

en status, det også havde tidligere og med godt resultat.

Nederlandsk lukkes nu ved Københavns Universitet

Og hvad var argumentationen for at lukke nederlandsk frem for andre småfag? Alene, at nu, hvor det ikke længere var et fuldt kandidatstudium, kunne man ligeså godt lukke. Et for-bavsende argument for en institution, der ellers bryster sig af at søge fagligheden.

*Lisbeth Falster Jakobsen (f. 1939)
Nu ekstern lektor i tysk og nederlandsk
Københavns Universitet*

– og her er oversættelsen til citatet på forsiden (tak til Niels-Erik Larsen):

Det nederlandske sprog har mange regler. Således viser det sig at det for mange ikke er helt enkelt at skrive korrekt nederlandsk.

mål+mæle

ISSN 0106-567X

Hjemmeside: www.målogmæle.dk
eller www.maaalogmaele.dk

REDAKTION:

Kasper Boye, Carsten Elbro, Ken Farø,
Erik Hansen og Jørn Lund.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig

SKRIFT: FF Olsen

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Studenterafdelingen, Det Humanistiske
Fakultet, Københavns Universitet,
Njalsgade 80, 2300 København S.
Tlf. 35 32 91 45.
E-post: maaalogmaele@hum.ku.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 190,00 kr. for årgang 2011.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab, Københavns Universitet,
Njalsgade 120, København S
ce@hum.ku.dk

Ordblindhed på kinesisk

Af Carsten Elbro

På dansk er ordblindhed et problem med at forbinde bogstaver og bogstavfølger med lyde og lydfølger. For den ordblinde er det ikke indlysende, hvordan man skal udtale en række bogstaver. Så det skrevne ord *kastene* kan blive til »kanterne«, »kantstenen«, »kattens« eller noget fjerde. Ordblindhed er kort sagt alvorlige vanskeligheder med at lære at udnytte skriftens fundamentale, alfabetiske princip. Disse vanskeligheder er særlig tydelige i stavning, og når den ordblinde møder skrevne ord, som han eller hun ikke har set før. Sådanne vanskeligheder findes med alle alfabetiske skrifter, også fx engelsk og finsk.

Det er desværre stadig en udbredt misforståelse, at ordblinde »bytter om på bogstaverne«, dvs. opfatter dem i forkert rækkefølge og fx læser »sort« i stedet for *stor*, »fra« i stedet for *far* osv. Ordblinde læser rigtignok oftere forkert; men ombytninger (reversaler) er ikke noget kendetegn ved læsefejlene.

Hidtil er det ganske enkelt ikke lykkedes at finde noget system i ordblindes læsefejl. Når man sammenligner med fx begynderlæsere, er det faktisk kendetegnende for de ordblinde, at der ikke er system i deres fejl. Begynderlæserne giver langt hyppigere de enkelte bogstaver nogle konventionelle lyde – og fejllæser fx *henne* som

»hende« (skrevet *e* læst »e« i stedet for »æ«), *succes* som »susses« osv. De ordblindes fejl har ikke helt samme forankring i de lyde, som bogstaverne normalt har. I stedet gætter den ordblinde på, hvad ordet kunne være, ud fra alt muligt andet end ordet selv, fx tekstens emne, illustrationer eller de omkringstående ord.

Det er derfor et godt spørgsmål, om man kan være ordblind på kinesisk. For kinesisk skrift er jo ikke alfabetisk. Et beslægtet spørgsmål er, hvad der kendetegner dårlige kinesiske læsere.

Kinesisk skrift

Kinesisk skrift er hverken en bogstavskrift eller en ordskrift – og slet ikke en billed- eller piktogramskrift (se *Mål og Mæle*, 25. årgang nr. 1, fx på www.malogmæle.dk). Man kan ikke gætte, hvad kinesiske skriftegn betyder, ved at se på dem. Men i nogle ganske få tilfælde kan man måske se en lighed, når man får forklaringen. Hvad betyder 中? Svaret kommer om lidt.

Alle verdens skrifter gengiver talt sprog. Sådan er det også med kinesisk skrift. Det er praktisk med denne kobling til talt sprog – af mange grunde. Det er smart, at læseren kan udnytte sit forhåndskendskab til ord- og sætningsbygning fra et kendt sprog (helst

sit modersmål). Desuden kan man i alle skrifter, også kinesisk, give læseren en idé om, hvordan ord lyder, også selv om læseren ikke har hørt ordene før. Det er smart, når man skal gengive lyden af navne eller af ord på andre sprog. For eksempel er ordet *bus* lånt fra engelsk og kan skrives 巴士 på kinesisk, som giver udtalen »bāshì« (»ba« + »shì«).

Der er nu ikke så mange låneord af bus-typen. Derimod skrives mange kinesiske ord med to eller flere tegn, fordi de består af to eller flere stavelser med selvstændig betydning. Det gælder fx landets eget navn, Kina, 中国, »Zhōngguó« 'midter-rige' eller 'riget i midten'. Det gælder fx 手球 ('håndbold'), som netop er sammensat af tegn, der også kan betyde henholdsvis 'hånd' og 'bold'. Eller tag 'båndoptager', som i en tydelig form kan hedde 磁带录音机 ('magnetisk' + 'bånd' + 'optage' + 'lyd' + 'maskine'). Så er den adskilt fra andre lydoptagere.

Når man ser nærmere på de enkelte kinesiske skriftegn, så dukker der en indre struktur op. De fleste tegn viser sig at være sammensat af to-fire mindre moduler. Mange af disse mindre moduler findes også som selvstændige tegn med egen lyd og betydning. Modulerne til højre har i ca. 3/4 af tegnene med det samlede tegns lyd at gøre; mens modulerne til venstre i tegnet kan bruges til at adskille betydningen fra andre tegn med lignende lyd. Her er et særlig tydeligt eksempel: lyden »tóng« kan betyde mange ting, fx 'tjener' eller 'barn' (僮) eller

navnet på en flod i Kina (潼) eller være en del af ordet for 'pupil' (瞳孔 »tóngkǒng«). Det er modulet 童 med udtalen »tóng«, der går igen i disse tegn. Modulerne lige til venstre bruges til at adskille tegnene med de forskellige betydninger. Det er først 'person'-»tóng« (= 'tjener'), så er det 'vand'-»tóng« (= en flod) og så 'øje'-»tóng« (= 'pupil').

僮 'person'+»tóng« = 'tjener' eller 'barn'

潼 'vand'+»tóng« = navnet på en flod i Kina

瞳 'øje'+»tóng« (= 'pupil'), en del af ordet for 'pupil', 瞳孔 »tóngkǒng«

De fleste kinesiske skriftegn er opbygget af mindre dele, som kan give fingerpeg om henholdsvis lyden og de forskellige betydninger, der kan være forbundet med lyden.

De kinesiske tegn med flere moduler er meget velegnede, når der er mange ord og orddele, der lyder ens, sådan som det er tilfældet i kinesisk. Sammenlign med de danske ord, som alle lyder og skrives *bar*. Med det kinesiske system kunne vi mindske eventuel tvivl: 'glas'+*bar* kunne være *bar* i betydningen udskænkingssted, 'sky'+*bar* kunne være måleenheden *bar*, 'klods'+*bar* kunne være et stykke slik med chokoladeovertræk.

glas + bar = 'udskækningssted'
 sky + bar = 'lufttryksenhed'
 klods + bar = 'slikblok med chokoladeovertræk'

Forstærkede danske stavemåder af enslydende ord.

Man kan *ikke* gætte betydningen af disse sammensatte tegn ud fra det første modul. Det første modul bidrager kun til at differentiere mellem de mange mulige betydninger af det andet modul, lydmodulet.

Ligesom i dansk er der også i kinesisk skrift mange uregelmæssigheder i lyd gengivelsen. For eksempel findes »tóng«-modulet også i 撞 'slå med kraft', hvor det første modul kan betyde 'hånd'. Det samlede tegn udtales dog ikke »tóng«, men »zhuàng«. Der er nok mere smæk i den lyd.

En læser af kinesisk skrift kan således godt udnytte lydmodulerne i tegnene (se *Mål og Mæle*, 25. årgang nr. 1), men skal gøre det med forsigtighed og fleksibilitet, ligesom det gælder for læsere af dansk alfabetisk skrift. Desuden er det en styrke for læsning af kinesisk skrift, hvis man kan kombinere cirka-lydangivelsen med den differentiering, der ligger i andre moduler i de fleste tegn. På den måde kan man nøjes med at lære betydelig færre forskellige moduler, end der er forskellige tegn. Det kan i princippet sammenlignes med at kunne de 29 bogstaver og deres lyde. Dem kan man komme langt med på dansk.

Læsevanskeligheder med kinesiske tegn

Selvfølgelig er der også dårlige læsere af kinesisk. Der er altid nogen, der står sidst i en kø. Ikke overraskende har mange dårlige læsere af kinesisk også vanskeligheder med at lære at læse tegnene for de enkelte ord – ligesom ordblinde i alfabetiske skriftsprog har svært ved at lære at læse de skrevne ord. Også i kinesisk siger de dårlige læsere noget helt andet end det, der står; og mig bekendt er der endnu ikke nogen, som har påvist et system i læsefejlene. Dermed er der en lighed med ordblindhed på dansk: mange dårlige læsere af kinesisk har åbenbart vanskeligheder med at finde og udnytte systemet i skrifttegnene.

Det ser også ud til at være sådan, at dårlige læsere af kinesisk har særlige vanskeligheder med at finde og udnytte de enkelte *moduler* i tegnene. Det gælder både moduler med lydangivelse og moduler med betydningsdifferentiering.

Danske begyndere har som nævnt en tendens til at regularisere udtalen af skrevne ord, de kan fx læse »sagte« i stedet for »saa« (*sagde*), eller »flydt« i stedet for »fløt« (*flyt*). Helt tilsvarende har kinesiske begyndere en tendens til at bruge den mest almindelige udtale af lyd-modulerne i tegnene. De kan altså finde på at kalde 撞 »tóng« snarere end det uregelmæssige »zhuàng«.

Dårlige læsere af kinesisk begår ikke helt så tit tilsvarende regulariseringsfejl. Deres fejl er som nævnt mere tilfældige. Dårlige læsere af ki-

nesisk er nok generelt ikke så bevidste som normale begyndere om, hvilke dele af tegnene der kan give en idé om lyden, og hvilke der kan hjælpe med at finde den rigtige betydning blandt alle de mulige med samme lyd.

Så specifikke vanskeligheder med skriften kommer til udtryk på parallelle måder i kinesisk og i alfabetiske skrifter: systemets byggeklodser – bogstaver eller moduler – bliver ikke udnyttet sikkert og effektivt.

Spørgsmålet er så, om årsagerne er de samme til disse fundamentale læsevanskeligheder med kinesisk skrift som med alfabetiske skrifter.

Sproglige årsager

For at forstå, hvad de enkelte bogstaver i *alfabetiske skrifter* gør godt for, er det en stor fordel at have en fornemmelse for *de enkelte lyde* i talt sprog. Der er tre lyde i *bus*, og derfor er der også tre bogstaver. Der er den samme lyd i begyndelsen af *båt* som i *bus*, derfor er det også samme begyndelsesbogstav, *b*. Sådanne indsigter i lydene i det talte sprog får børn normalt i børnehaveklassen eller undervejs i den første læsetilegnelse. For de fleste ordblinde bliver de enkelte lyde dog ved med at være problematiske.

I kinesisk er der ikke bogstaver, men tegn for *morfemer*, dvs. enheder med både udtryk (her stavelleslyd) og betydning, fx *hånd* og *bold* i *håndbold*. Det er derfor en stor fordel at være *opmærksom på disse enheder i talt sprog*, når man skal lære at læse kinesisk. Dette er nu veldokumenteret i de seneste 10 års forskning i læsetileg-

nelse på kinesisk, bl.a. ved universiteter i Beijing og ved universiteter i Hong Kong. Vanskeligheder med at læse kinesisk optræder hyppigt sammen med vanskeligheder med at opdele og sammensætte *talt* kinesisk i de enheder (morfemer), der svarer til de enkelte skrifttegn.

At de sproglige vanskeligheder ikke bare er en følge af læsevanskelighederne, har Catherine McBride-Chang og kolleger fra det kinesiske universitet i Hong Kong dokumenteret så sent som i år. De undersøgte, hvor gode førskolebørn var til at danne nye, ukendte ord af kendte morfemer, vha. spørgsmål som: »Olie fra oliven hedder olivenolie. Hvad kan olie fra champignon hedde?« Nogle børn havde vanskeligere end andre ved at komme på »champignonolie«. Det viste sig, at sådanne vanskeligheder var en god indikator for, om et barn senere viste tegn på specifikke læsevanskeligheder i skolen. Opmærksomhed på morfemer i talt sprog var faktisk lige så god en indikator for senere læseudvikling i kinesisk, som bogstavkendskab er for danske begyndere.

Da de enkelte tegn gengiver stavelser i udtalen, er der ikke noget mærkeligt i, at det også er en fordel at være opmærksom på stavelser i det talte sprog, når man skal lære at læse kinesisk. Det er da også veldokumenteret, at en sådan forudsætning spiller en rolle for børns læseudvikling i kinesisk.

Man kunne også tænke sig, at der er dårlige læsere af kinesisk, som har

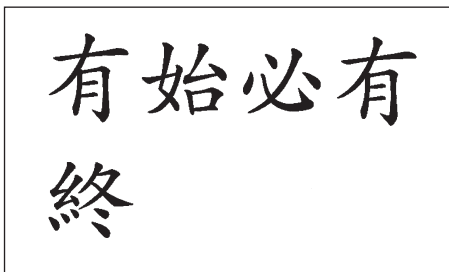
svært ved at koble udtaleangivelser og betydningsdifferentiering sammen. Men jeg kender ikke til forskning, som har undersøgt lige netop den mulighed.

Hvis man går et trin længere tilbage i de mulige årsager til ordblindhed i kinesisk, bliver lighederne påfaldende med ordblindhed i alfabetiske skrifter. Ordblinde i alfabetiske skrifter har overraskende vanskeligt ved at lære sådanne nye forbindelser mellem skrifte tegn og tilfældige sproglyde, som fx at ◊ udtales »tapoksa«, □ lyder »dosatu«, og ∞ lyder »likafe«. Ordblinde i kinesisk har helt tilsvarende problemer. Og heller ikke i kinesisk har det noget at gøre med, at de visuelle figurer forveksles. Det er et sprogligt problem med at lære sig og at genkalde de rigtige sproglyde.

Parallel hjerneaktivitet

Så sent som sidste år udkom den første rapport fra en neurologisk undersøgelse, hvor man sammenlignede ordblinde og normale læsere i både kinesisk og engelsk (Hu m.fl. i *Brain*, 2010). Man kunne således se, om ordblinde-mønsteret i hjerneaktiviteten under læsning var det samme på tværs af sprog og skrifttyper. Læseopgaven gik ud på at finde det af to skrevne ord (fx *skib* eller *lastbil*), som er betydningsmæssigt forbundet med et tredje ord (*anker*). Mens deltagerne løste denne og andre opgaver, blev fordelingen af deres hjerneaktivitet målt.

Undersøgelsen viste, at kinesiske og engelske ordblinde faktisk adskilte

Al begyndelse vil også have en slutning

sig fra deres normalt læsende landsmænd på fuldstændig samme måde. Både de ordblinde kinesere og englændere havde lidt lavere aktivitet i visse dele af venstre pandelap og tindingelap – sammenholdt med deres normalt læsende landsmænd.

Dette resultat betyder ikke, at der sker det samme i de aktive eller mindre aktive områder af hjernen under læsning i forskellige ortografier. Hjernescanninger fortæller ikke, *hvad* der sker i hjernen – uanset hvilket indtryk journalister måtte give – bare *hvor meget* der sker *hvor* og *hvornår*. Så det kan udmærket tænkes, at det er de samme områder af hjernen, der er påvirket af ordblindhed, uden at ordblindhed er præcis det samme problem i kinesisk som i alfabetiske ortografier.

Vanskeligheder med at lære skriftens principper

Der er en forfærdelig masse komplikationer og forbehold, som ikke er nævnt her. For eksempel skrives kinesisk meget mere ens, end det tales. Så i nogle områder er det meget mere

oplagt at udnytte lyd-modulerne i de enkelte tegn end i andre områder, hvor kinesisk skrift bruges. I nogle områder begynder skolegangen med en alfabetisk skrift, i andre med de kinesiske tegn.

Sigtet var imidlertid blot at give et begrundet, generelt svar på, om man kan være ordblind på kinesisk. Svaret er ja. Der findes mange kinesisktalende, som har rigtig svært ved at tilægge sig de fundamentale principper i kinesisk skrift. Så det kræver bare en lille generalisering af definitionen af ordblindhed fra indledningen, for at disse vanskeligheder kan kaldes ord-

blindhed. Hvis vi med ordblindhed forstår vanskeligheder med at lære at udnytte *principperne for skriftens gengivelse af talt sprog*, så kan vi betegne disse kinesisktalende som ordblinde. Og det er da også, hvad mine kinesisktalende kolleger gør.

*Carsten Elbro (f. 1955)
professor i anvendt sprogvidenskab,
Københavns Universitet*

En stor tak til ph.d. Kresten Thor Nielsen for konstruktive korrektioner og kommentarer.

Har du set disse slangudtryk?

■ Skriftlige citater søges

Torben Christiansen tager med kys-hånd imod citater fra *skriftlige* kilder, der indeholder nedenstående ord og udtryk fra slang og dagligsprog. Send til tc@post.tele.dk

ad libitum-vin dårlig vin

amishpakke tv-pakke med få kanaler
asfaltcowboy (under 2. verdenskrig)
cykelbud

bibber bag in box, dvs. en plastikbeholder i en æske, som man kan tappe vin af

bomb store graffitibogstaver med runde former, der er skrevet helt sammen

brødklaver mund eller tænder

bähnckestellet tomme sennepsglas
fra Bähncke, brugt som drikkeglas

bøhmisk gulvvase toiletkumme

der er telefon bruges som bemærkning med betydningen 'der er én, der vil tale med dig'

er du født i en svingdør? bruges som kommentar til en person, der ikke har lukket døren efter sig

eskimobolsje isterning

flage sidde med hånden oppe for at få ordet

forkromet ormegård pølsevogn

fredagshammer hammer med indbygget flaskeåbner

- har du været oppe at slås med en mejetærsker?** bruges som kommentar til en person, der er blevet klippet
- have ondt i Pedersen** være forarget
- havrebil** (under 1. verdenskrig) hestedrosche
- hertugindemuskel** løsthængende kød på undersiden af overarmen
- hjerter hest** hjerter es
- hånde** give hånd som hilsen
- indianeroverfald** uoverskuelig model, diagram e.l. med pile, der ellers skulle vise en sammenhæng på en letfattelig måde
- jydecoca** Ceres Royal
- jydepik** anhængertræk
- kirkebajer** Blålys, julebryg fremstillet af Albani Bryggerierne siden 1960
- kirkegårdstimen** den første tid efter frokostpausen på et kursus e.l., hvor deltagerne er i fare for at tage en lille lur
- koblingsrytter** bilist, der anvender koblingen flittigt, hvorved koblingen bliver slidt
- konservation** bruges som ordspil på *konversation* 'samtale'
- kort jern** (under 2. verdenskrig) pistol
- Krematorieparken** Dansk Folkeferies ferieby i Sæby i Nordjylland, der består af en mængde huse med hver sin ret store skorsten
- lagkagearkitektur** el. **lagkagestil** byggestil med trappeformet opbygning, kendt fra sovjetinspireret arkitektur
- langt jern** (under 2. verdenskrig) gevær
- ligvogn** tallerken el. skål til affald som ben el. muslingskaller ved et måltid
- lyn** fold el. rynke på en side i en bog e.l., der er opstået under fremstillingen, da bogen blev falsat
- mariekiks** (religion) jomfrufødsel
- melde ud af sangforeningen** kastreere en hankat
- mellemkødet** motorvejen over Fyn, fordi den forbinder Trekantområdet med alle røvhullerne i København
- møgpony** kokkeelev, uddannet køkkenmedhjælper
- nippenalle** klippe, fx hår
- papnæseindustri** (historisk) lavteknologisk industri med produktion af lav værdi
- perlegrusleverandør** person el. firma, der udfører fagligt arbejde uden at være kvalificeret til det, fx psykologisk personaletest
- pinky** soldat, der er ny i tjenesten på en udstationering
- plastikperker** indvandrer, der ikke stammer fra Mellemøsten
- Rovskiderkroen** forvanskning af Skovriderkroen i Charlottenlund nord for København
- slutskive** forlovelsesring
- slå for** lokke penge ud af
- syrligt drops** sur person
- utæt** regnfuld
- violplukker** (under 2. verdenskrig) skodsamler
- våd røvtur** akvaplaning, dækslip
- øjentudse søvn** (materie, der afsondres i øjenkrogen, mens man sover)
- ørn** bruges i ord, der betegner, at en person er dygtig til noget bestemt

Dannevang rundt

Af Torben Christiansen

Dannevang, dronningeriget, kongeriget, Mor Danmark – kært land har mange navne inden for slang og dagligsprog – eller som man også kalder det: uformel sprogbrug.

I artiklen skal vi en tur rundt i landet og se på denne slags uofficielle stedsbetegnelser, bestående af et eller flere ord. Materialet stammer fra en ordbog over uformel sprogbrug i dansk, som jeg arbejder på. Den indeholder indtil videre over 8.000 opslagsord og 3.000 udtryk med tilhørende definitioner, autentiske citater, synonymer m.v. Eksempler på ordbogsartiklerne er indsat som illustrationer på de følgende sider.

Læserne er yderst velkomne til at sende mig supplerende bidrag til denne artikel, meget gerne dokumenteret med et citat fra en skriftlig kilde.

Fædrelandet

»Woola, har lige overstået engelsk skriftlig eksamen .. Fuuck den var easy, skrev om nummer 3, som var man skulle skrive et brev til en udenlandsk person der kom til DK og man skulle fortælle lidt om hverdagslivet i DK og sådan« (www.hol.dk 2003.). I citatet kaldes Danmark med en tidstypisk forkortelse for *DK*.

Andre uformelle synonymer er *Dannevang, dronningeriget, kongeriget, Mor Danmark*. Ordklassemæssigt er

det en broget samling proprier og appellativer, der er illustrativ for spændvidden i uformelt dansk. Læg også mærke til, at nogle af ordenes stilværdi afhænger af konteksten; *kongeriget* er ikke i sig selv uformelt, men kan bruges i en uformel sammenhæng.

Landsdele

Vi danskere er mest kreative, når vi rakker ned, rosen har trangere kår. »Alle rakkede hinanden ned / (rakke op var der ikke no'et der hed)« (Benny Andersen: »Da jeg mødte dig«). Galden befordrer den sproglige opfindsomhed, og ikke mindst på nettet er luntent uhyre kort.

De danske landsdele driller hinanden i al godmodighed. Set fra *hovedlandet, det mørke Jylland*, er Sjælland *Djævløen*, eller bare *Øen* for ikke at tale om *Svensk Congo*. Fyn er usynlig i denne duel.

Nogle nyere betegnelser, der bruges om geografisk-økonomiske forskelle, er de malende udtryk *den rådne banan* (dvs. de økonomisk relativt tilbagestående dele af Danmark: Nordjylland, Vestjylland, de sydligste dele af Jylland og Øerne samt Bornholm) over for *den fede pølse* (dvs. det velstående bælte af byer langs den østjyske motorvej). Lolland og Falster med tilliggende øer, der udgør en del

af den rådne banan, er kendt som *Sydhavsøerne*. Bornholm er den østligste del af bananen, men omtales også som *solskinsøen* og *Østersøens perle*.

banan *sb.*

● **den rådne banan**

(*geogr., økon.*) de økonomisk relativt tilbagestående dele af Danmark: Nordjylland, Vestjylland, de sydligste dele af Jylland og Øerne samt Bornholm

▲ Mand og mand imellem siger vi med et grumt smil, at København ligger i Svensk Congo, og når vi tager hjem fra hovedstadens larm og os til den friske gylleluft i vores del af den rådne banan, synes vi, at det godt nok er synd for københavnere, at de må blive tilbage. (www.jp.dk 2009);

sml. den fede pølse;

□ de nævnte dele af Danmark har form som en banan.

København og omegn

Hovedstaden får et bondsk skær over sig i form af *Kjøvenhavnstrup* (med stave- og udtalevarianter: *Kjøbenhavnstrup*, *Kjøwenhavnstrup*, *Københavnstrup*). Så er det mere storby-smart at forkorte den *KBH* eller på engelsk *CPH*, vi har vel været ude at flyve.

Amager har – ligesom Sjælland – betegnelsen *Djævleøen* og i tilgift det absolut afstandtagende *Lorteøen*, hvis historiske baggrund er, at Amager tidligere modtog natrenovation, dvs. la-trin, fra København. Øen er i dette

univers ikke kendt for noget positivt: *amagernummerplade* (aflang lændeta-tovering), *amagerkys* (skalle, stød med panden mod offerets hoved) m.fl. Og dog: Der synes at være startet en modoffensiv, idet Amager nu også kaldes *Ønskeøen* (efter James Matthew Baries fortælling om Peter Pan). Syd for København er Amagers sproglige pendant Ishøj, der indgår i *ishøjpalme* eller *ishøjspringvand* (hestehale oven på hovedet) med synonymet *brøndbypalme*.

Storbyen New York (*Nevørk*, *Det store æble*) er referencerammen for bydele og hele byer i Danmark, der nu ikke skal ende på *-bro* eller *-borg*, næh nej, det giver mere street cred med *Nørre-*, *Øster-* og *Vesterbronx* (*Nørrebro*, *Østerbro* og *Vesterbro* i København), og *Sønderbronx* og *Skanderbronx* er mere cool end *Sønderborg* og *Skanderborg*; de er dannet efter bydelen *Bronx* i New York, opkaldt efter danskeren Jonas Bronk, der på hollændernes vegne købte dele af området i 1641.

Gadekampe mellem demonstranter og politi er den historiske baggrund for *Nørrebrosten* (*Nørrebro*) og *Ground 69* (den tomme grund efter rydningen af Ungdomshuset på Jagtvej 69 i København, 2007), med hentydning til New Yorks *Ground Zero*.

Nordvestkvarteret i København associerer som *Nordlædervest* og *Nordværst* til motorcykler og sociale problemer – det er ikke her, men i mere velstillede bydele man ser folk iført »egnsdragt« i form af pels.

På Christianshavn – kort og indfor-

stået kaldet *Havnen* – finder vi *Benenden* omkring gaderne Prinsessegade, Burmeistergade og Brobergsgade, opfattet som et udkantsområde af Christianshavn. Krydser vi Prinsessegade, er vi i fristaden Christiania, der også kaldes *Staden* eller blot *CA*. Her figurerede *Pusher Street* i en årække på Kraks kort. Et par ejendoms-mæglerstenkast og vi er på *Bryggen*, kort for Islands Brygge, eller vi kan snuppe Knippelsbro over til *Mayonnaisekvarteret* nær Kongens Nytorv med gaderne Laksegade og de nu forsvundne Hummergade og Størestræde. Et smut herfra ligger *Minefeltet*, kvarteret omkring Kongens Nytorv og Nikolaj Plads, der er velforsynet med værtshuse. *Pisserenden* eller blot *Renden* er det ligefremme navn på kvarteret i den modsatte ende af indre by, omkring Sankt Peders Stræde, Teglgårdsstræde og Larslejsstræde. *Pisserenden* fik sit navn, da det stank af affald fra en åben rendesten, før der blev kloakeret.

Andre københavnske gadenavne er *Faldpåknæ Allé* (Falkoner Allé, der er knyttet til tidligere tiders kongelige opdræt af falke til falkejagt), *Hammerlags Allé* (Bredgade, med henvisning til auktionshuse i denne gade) og *Strassen* (et af de få tyskinspirerede, formentlig med henvisning til gadeprostitution) eller *Gaden* (Istedgade) – og så det fra trafikmeldingerne kendte *Chokoladekrydset* ved Toms Fabrikker i Ballerup.

Ved Haveforeningen Musikbyen i Københavns sydvestkvarter kaldes et beboet område ved nogle kanaler for

Lorterenden – så lyder det alligevel mere indbydende på den nærliggende *Guldkysten*. Områdets selvbyggerhuse minder om Christiania. Endelsen *-er* er produktiv i dannelsen af uformelle ord, der også indebærer en afkortning; det er typen *fritter* = fritidshjem. I København finder vi *Dammeren* (Damhussøen), *Genneren* (Genforeningspladsen) og *Rådderen* (Rådhuspladsen).

Provinsen

Da jeg læste artiklen »Navngivning med slangstednavne« af Vibeke Dalberg m.fl. (*Ortnamn och samhälle*, 1976), fik jeg et par gedigne overraskelser. Den første var, at Skanderborg er blevet kaldt *Skanderleipzig*; det hentyder enten til Skanderborg som handelsby eller til, at det tyske Luftwaffe i 1944 indrettede sit administrative hovedkvarter for Danmark i Skanderborg.

Nye for mig var også de charmerende *Lemhul* (Lemvig) og *Vordinghul* (Vordingborg) samt *Nagasaki*, der bruges sporadisk om Nakskov (med udnyttelse af den lydlige lighed, ligesom *Nairobi* for Nr. Aaby på Fyn).

Den nye, smalle Frederikshavn Kommune kaldes *Gazastriben*, og Limfjorden benævnes *Klisterkanalen*, ud-sprunget af norsk-vittigheder ligesom fx »eksplosionsmajs« (popcorn).

Nede ad kysten ud til *Vestervovvov* (en spøgende omdannelse af Vesterhavet med fremhævelse af larmen fra bølgerne) ligger surferområdet *Cold Hawaii*. H.C. Andersen skriver i 1865: »Nu ere vi oppe i Jylland, helt ovenfor

Alternativt danmarkskort med et udvalg af uformelle stedsbetegnelser. Pølsen illustrerer den fede pølse, dvs. det velstående bælte af byer langs den østjyske motorvej. Bananerne dækker området kaldet den rådne banan, dvs. de økonomisk relativt tilbagestående dele af Danmark. Og palmen er signatur for Lolland og Falster med tilliggende øer, der er kendt som Sydhavsøerne. Kort ved Niels Christiansen.

Vildmosen; vi kunne høre »Vestervovov«, høre, hvor det ruller, det er ganske nærved«. På den jyske østkyst findes Smilets by (Århus), et slogan der

fremkom efter et bestyrelsesmøde i Aarhus Turistforening i 1938.

På Sydfyn findes Hasselmusbroen eller Kavalergangen, en faunapassage

Klisterkanalen *proprium* bf.
(geogr.) Limfjorden

▲ Enhver der kender til de gode gamle Norge-vitser vil vide at Limfjorden hedder Klisterkanalen på norsk, at filmen Jaws hedder Kjæmpetorsken og at et højhus hedder hytte-på-hytte-på-hytte. Disse vittigheder er opstået fordi man i Norge har haft en langt større tradition for at danne nye norske ord i stedet for at tilegne sig fremmedord. (www.hjernevasken.iblogger.org 2008).

der består af to rør, der danner et buet M; broen til 18 mio. kroner skulle sikre, at den lille hasselmus, der er Danmarks eneste medlem af gnaverfamilien syvsovere, kunne

komme sikkert over på den anden side af motorvejen.

Mine favoritter

Navne med ordspil, pointer og billeddannelse taler til min personlige form for humor, men der er jo frit valg for alle. Her finder vi *G-strengen*, Vejle-fjordbroen mellem Bredballe og Trekantområdet. *Byens dumme hjørne* er hjørnet af Fiolstræde (fjols-) og Store Kannikestræde (kan ikke-) i det københavnske latinerkvarter. *Det Røde Hav* er en sø på Vestre Kirkegård i København med gravsteder for prominente socialdemokrater. Lad os slutte i København med *Livets vej*, Tagensvej, der har en fødeklinik og et kapel i hver sin ende.

Turen gennem Dannevang er til ende, men du kan læse mere i nedenævnte artikel.

Torben Christiansen (f. 1955)
redaktør, cand.mag.,

freelance tilknyttet Det Danske Sprog-
og Litteraturselskab som seniorredaktør
tc@post.tele.dk

Artiklen er et let redigeret uddrag af »Smilets by – om stedsbetegnelser i en ordbog over uformel sprogbrug«. I: Torben Arboe og Inger Schoonderbeek Hansen (red.): *Jysk, øsmål, rigsdansk mv.: studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk: festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen*, s. 277-298. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, 2011.

Få stolene malet – få malet stolene

Af Karen Margrethe Pedersen

Det kan i dansk hedde *jeg fik stolene malet* og *jeg fik malet stolene*. I den første sætning står nominalet (N = stolene) før participiet (V = malet), i den anden er det omvendt. Den første sætning har ledstillingen NV, den anden VN.

Men kan de to ledstillinger bruges i flæng, eller er der regler for, hvornår man bruger NV, og hvornår VN?

Svaret på dette spørgsmål er ikke helt enkelt. Der er formentlig sprogbrugere, der kan bruge de to konstruktioner i flæng – og læseren kan teste sig selv undervejs i artiklen. Men i lidt ældre sprog var der en klar geografisk eller grammatisk bestemt fordeling af konstruktionerne.

Den geografiske fordeling

Jeg har undersøgt fordelingen af NV- og VN-ledstilling i forskellige digitaliserede tekster. Alle tekster består af transskriberede båndoptagelser, der indeholder interview om dagligdags emner. Optagelserne falder i to grupper: én gruppe med ældre, dialekttalende mennesker (hvoraf de fleste er født i perioden 1880-1910), og én med københavnere født 1922-1972. Undersøgelsen omfatter således nørrejysk, fynsk, bornholmsk og sjællandsk dialekt, samt københavnsk.

Skema 1 viser område for område, hvor mange eksempler der er på de to

konstruktioner (NV + VN) i alt, samt procenten af konstruktionen med NV. I teksterne fra Nørrejylland er der således 131 eksempler i alt, og 95 % af dem har NV. Som det ses, har nørrejysk og fynsk næsten gennemført NV (94-95 %), bornholmsk og københavnsk har begge konstruktioner, mens sjællandsk har næsten fravær af NV.

Tabel 1. Geografisk fordeling.

	I alt	% NV	NV eller VN
Nørrejylland	131	95	NV
Fyn	112	94	NV
Bornholm	17	65	NV + VN
København	356	28	NV + VN
Sjælland	136	2	VN

(NV er typen få stolene malet. VN er typen få malet stolene)

Jeg har set bort fra sætninger med visse typer af nominaler: (1) For det første sætninger, hvor nominalet udgøres af en ledsætning eller en infinitiv, fx *de fik lært hvordan man sådan opfører sig*. Ledsætninger og infinitiver er altid efterstillede. (2) For det andet sætninger, hvor nominalet indgår i en fast forbindelse med verbet, af typen *pudset vinduer, dækket bord, slået græs, hugget brænde*, med tab af tryk på verbet. Også disse

nominaler er altid efterstillede. I fynsk hedder det således *jeg fik vinduerne pudset, men jeg fik pudset vinduer*.

Aktiv og få-passiv

En sætning som *jeg fik stolene malet* er tvetydig og kan omskrives på to måder:

- (1) *jeg fik stolene malet*
= jeg malede stolene
- (2) *jeg fik stolene malet*
= nogen malede stolene for mig

I (1) svarer subjektet, *jeg*, i *jeg fik stolene malet* til subjektet i den omskrevne sætning. Det er subjektet selv, der malede stolene. I (2) svarer subjektet (*jeg*) til en slags indirekte objekt styret af *for* (*for mig*) i den omskrevne sætning. Subjektet malede ikke selv stolene, men andre gjorde det for ham.

I de fleste tilfælde er *få*-sætningen dog entydig, enten i sig selv eller i konteksten. Det gælder fx for de følgende, autentiske eksempler (3) og (4):

- (3) *så kommer katten og får dem raget sammen* (Nørrejylland)
= så kommer katten og rager dem sammen
- (4) *jeg har fået så meget fortalt om ham* (Fyn)
= nogen har fortalt mig så meget om ham

I (3) svarer subjektet (*katten*) til subjektet i den omskrevne sætning. I (4) svarer subjektet (*jeg*) til det indirekte objekt (*mig*) i den omskrevne sætning.

I grammatikken beskriver man denne forskel som en forskel på aktiv og passiv. Sætning (3) er en aktiv sætning, mens sætning (4) er passiv – eller mere præcist: den er *få*-passiv.

Få-passive sætninger er altså karakteriseret ved, at subjektet i den *få*-passive sætning svarer til det indirekte objekt i den tilsvarende aktive sætning.

Man har undertiden antaget, at der var en sammenhæng mellem aktiv/-passiv betydning og ledstilling. Men som det skal vises nedenfor, holder denne antagelse kun for bornholmsk, ikke for de øvrige dialekter eller for københavnsk.

Nørrejylland og Fyn

Fyn og Nørrejylland har næsten gennemført NV-ledstilling (94-95 %). De få undtagelser i teksterne tolker jeg som eksempler på begyndende opløsning af systemet. De afviger ikke i betydning fra de øvrige eksempler, og jeg ser bort fra dem.

Participier er generelt ubøjelige, og det gælder også i *få*-konstruktionen selv om participiet er efterstillet. Det hedder fx i vestjysk: *a fik det bunden* og *a fik dem bunden* med ubøjeligt *bunden*.

Det foranstillede nominal (N) kan have en vis længde og tyngde som i (5), og det kan være et refleksivt pronomen som i (6):

(5) (hestene) *de fik en smule havre eller enting blandet i*

(6) *kan du nu få dig lettet*

Der er både eksempler, hvor det grammatiske subjekt svarer til subjektet i en omskreven sætning (som i 7), og hvor det svarer til det indirekte objekt i en omskreven sætning (som i 8):

(7) *fik du dem nu fulgt hjem*
= fulgte du dem nu hjem

(8) *så fik vi jo noget korn lavet til malt*
= en maltgører lavede jo noget korn til malt for os

Sætninger med NV-ledstilling kan med andre ord være både aktive og få-passive i norrøjsk og fynsk.

Sjælland

Der er 136 eksempler fra Sjælland, men kun 3 eksempler har NV, og af dem er de to eksempler fra en forstad til København (Tåstrup). VN er altså så godt som enerådende.

Der er både eksempler, hvor subjektet svarer til subjektet i en omskreven sætning (som i 9) og hvor det svarer til det indirekte objekt (som i 10):

(9) *vi var sommetider på torvet og fik solgt en del dér*
= vi solgte en del dér

(10) *han havde fået bygget en jolle, hos en skibsbygger*

= en skibsbygger havde bygget ham en jolle

Sætninger med VN-ledstilling kan altså både være aktive og få-passive i sjællandsk.

Bornholm

De bornholmske tekster omfatter kun fire timers tale og indeholder kun 17 eksempler i alt (tabel 1). Men foruden disse tekster har jeg benyttet to store manuskripter med bornholmske optegnelser. Manuskripterne er skrevet på bornholmsk, i en slags grov lydskrift, og de kan bruges til grammatisk analyse.

Bornholmsk har begge ledstillinger NV og VN, grammatisk fordelt. I typen med NV er V bøjet i køn og tal, kongruent med N, fx:

(11) *alle de garn vi fik påsejlede*
Garn er pluralis, og påsejlede er pluralis.

(12) *jeg har event (lige) fået kaffet taget*
Kaffet er neutrum, og taget har neutrumform.

N og V indgår i en slags sekundær sætning: *garnene blev påsejlede, kaffet er taget*, og fokus ligger på den tilstand, der udtrykkes af den sekundære sætning.

I typen med VN er V derimod ubøjet, fx:

(13) *jeg fik sunget visen*
sunget er neutrum, men visen er

femininum. (*Sunget* udtales *sånged*. I femininum hedder det *sången*, og i maskulinum *sångijn*).

I (13) er der ingen sekundær sætning (*visen er sungen*), men derimod en sammensat verbalform (*fik sunget*). Og fokus ligger ikke på tilstanden 'visen er sunget', men derimod på verbalhandlingen 'fik sunget'.

Sætninger som *jeg fik sunget visen* og *jeg fik kaffet taget* har begge overgangsbetydning (i grammatisk forstand): De beskriver en handling, der afsluttes og resulterer i en ny tilstand. Men fokus ligger forskelligt, på henholdsvis handling og tilstand.

Der er med andre ord betydningsforskel på de to konstruktioner i bornholmsk. Og tilsvarende er der også forskel med hensyn til aktiv og passiv.

Det handlingsfokuserende VN (som i *jeg fik sunget visen*) er altid aktivt, med subjektet som den, der handler. Det tilstandsfokuserende NV kan derimod forekomme både i aktive og i få-passive sætninger, fx:

- (14) *jeg fik ham ligegodt narrader*
(narret, mask.)
= *jeg narrede ham ligegodt*
- (15) *han har fået den ene længen rød-malen* (fem.)
= *nogen har malet den ene længe rød for ham*

Interessant nok svarer denne fordeling af VN og NV på aktiv og få-passiv til den fordeling, som grammatikeren Høysgaard anfører som forde-

lingen i hans tids standarddansk, omkring 1750.

København

Som vist i skema 1 har københavnsk begge ledstillinger NV og VN.

Participiet (V) er altid ubøjet, uanset om det er foranstillet eller efterstillet. Og der er eksempler på aktiv og passiv betydning ved begge ledstillinger, fx:

i aktiv:

- (16) *så fik vi presset prisen ned* (med VN)
= *så pressede vi prisen ned*
- (17) *det var da os der fik ham nedlagt* (med NV)
= *der nedlagde ham*

i få-passiv:

- (18) *de får ikke udleveret kontanter* – (med VN)
= *man udleverer ikke kontanter til dem*
- (19) *når man ligesom får det påtalt af andre* (med NV)
= *når andre ligesom påtaler det for én*

Det ser altså ud til, at der er fri variation mellem de to konstruktioner. Men ved nærmere eftersyn viser det sig, at variationen ikke er helt fri. For det første er refleksive pronomener altid efterstillede, fx:

- (20) *han fik møvet sig foran* (med VN)
- (21) *så får jeg rørt mig noget* (med VN)

Måske er der tale om, at det refleksi-ve pronomer er knyttet til sit verbum i københavnsk: *han fik møvet-sig foran; så fik han møvet-sig foran.*

For det andet er der en stærk tendens til, at andre lette pronomener er foranstillede (i NV). Det gælder for 76 % af de lette pronomener i teksterne, fx:

(22) *det var åndssvagt jeg fik det klippet af* (passiv)

(23) *jeg fik ham sendt på kostskole* (aktiv)

Og endelig er der en stærk tendens til at andre N (end de lette pronomener) er efterstillede (i VN), fx:

(24) *eller gå ud og få bygget et hus* (passiv)

(25) *man får ikke læst noget* (aktiv)

Det er uvist, hvordan denne forskel på placeringen af lette og tunge led skal fortolkes.

Nyere udviklinger

I 2007 blev en række sætninger sat på en spørgeliste, der blev efterhørt på forskellige »målepunkter« rundt i landet. Herunder var der også et antal sætninger med de to *få*-konstruktioner, fx:

(26a) *jeg fik min cykel stjålet*

(26b) *jeg fik stjålet min cykel*

For hver sætning skulle informanterne tage stilling til, om de »kunne sige« sådan.

Svarene på spørgelisten viser, at de dialektale systemer er under nedbrydning overalt, og at udviklingen går i retning af københavnsk.

For eksempel accepterede de sjællandske informanter alle de sætninger, der havde VN, mens de (med undtagelse af en enkelt informant) forkastede alle de tilsvarende sætninger med NV. Dette stemmer med traditionelt sjællandsk. Sætninger med let pronomer blev dog vurderet anderledes. Her blev sætninger med NV accepteret i stor udstrækning – i overensstemmelse med det københavnske system.

Det er ofte blevet påvist, at udviklingen af udtalen går i retning af københavnsk overalt i landet. Det samme gælder altså for den grammatiske udvikling. København er normcentrum, også hvad grammatikken angår. Og i tilfældet med *få*-konstruktionerne på trods af, at det københavnske system ikke ligger helt fast, men udviser en vis variation.

Særligt interesserede læsere kan henvises til min artikel "få stolene malet – få malet stolene" i tidsskriftet Danske Talesprog, 2010.

Karen Margrethe Pedersen (f. 1944)
lektor ved Afdeling for Dialektforskning
Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet

Vi tror. Også på lærerne

■ Om syntaks og betydning

Af Eva Skafte Jensen

Ord og ordforbindelser har en vis mængde betydningsmuligheder. Den aktuelle betydning afgrænses af konteksten, og konteksten kan både være ordene omkring og situationen i vid forstand. Hvis jeg fx trænger til en ny *mus*, fordi den gamle er slidt op, så drejer det sig sandsynligvis om en computermus, ikke om et levende dyr. Vores viden om verden hjælper os med at afgrænse den rigtige betydning.

Men også grammatikken er med til at bestemme ordenes betydninger. Det handler denne artikel om. Lad os i første omgang se på det gode danske verbum *læse*. Det kan indgå i mange forskellige kombinationer, og med hver kombination følger en vis portion betydning.

Tre konstruktioner

En første kombinationsmulighed er ret skrabet. Her kombineres læse bare med et grammatisk subjekt og ikke andre led, fx

(1) *hun læste.*

En sætning som *hun læste* kunne være svar på et spørgsmål som *hvad lavede hun i går aftes?* Man ser hende for sig i en god lænestol med en kop te ved sin side – eller det kunne være svar på spørgsmålet *hvad lavede hun i begyndelsen af 90'erne?* Hvis sætningen var

svaret på det sidste spørgsmål, ville den betydningsmæssigt svare nogenlunde til sætningerne *hun studerede* eller *hun var studerende*. Den skrabe model – den med kun et subjekt og et verbal – kan altså bruges til at tilskrive egenskaber til subjektet.

En anden kombinationsmulighed er udvidet med et direkte objekt, fx

(2) *hun læste en bog.*

Denne sætning ville sagtens kunne bruges som svar på spørgsmålet *hvad lavede hun i går aftes*, men den ville næppe kunne bruges som svar på det andet spørgsmål, *hvad lavede hun i begyndelsen af 90'erne?* Så snart man lader læse styre et direkte objekt, indsnævrer man ordets betydningsmuligheder.

En tredje kombinationsmulighed er at lade læse styre et såkaldt »middelbart objekt«, dvs. et objekt der knyttes til verbalet ved hjælp af en præposition, fx

(3) *hun læste i en bog.*

Middelbare objekter omtales også i visse fremstillinger som præpositionalobjekter. Igen indsnævres betydningen af *læse*, men nu i en anden retning. Nu har man ikke længere så stærk en forventning om at bogen bliver læst færdig som i det foregående eksempel, *hun læste en bog*. I stedet

ser man måske læseren for sig bladrelidt planløst rundt i en bog.

De tre kombinationsmuligheder med læse har alle et grammatisk subjekt, et tidsbøjet verbal og så enten (1) ingenting, (2) et direkte objekt eller (3) et middelbart objekt. Verbalet er centralt på den måde at det afgør om der kan (evt. skal) være et objekt i en sætning eller ej, og også hvad for en slags objekter der i givet fald kan være tale om. Man siger at verbalet »styrer« objekterne. Det styrer også subjektet, men det behøver vi ikke gå nærmere ind i i denne artikel. Men som det er blevet vist, har objekterne (eller mangel på samme) stor betydning for det samlede indhold.

Foruden styrede led kan sætninger indeholde led som ikke er styrede. Adverbialer der betegner tid og sted, fx *i Valby, på Nørrebro, forleden, i går*, er ofte ikke styrede. Man kunne for eksempel have tilføjet *i går* til den skrabe sætning ovenfor,

(4) *hun læste i går.*

I så fald er *i går* et frit adverbial.

Fire radikale slogans

I løbet af det sidste år (2011) har partiet det Radikale Venstre ført en valgkamp der indeholder bl.a. disse fire slogans:

Vi lytter. Også til økonomer.

Vi samarbejder. Også i Europa.

Vi tror. Også på lærerne.

Vi stoler. Også på lærerne.

Disse slogans er velegnede til at illu-

strere grammatikkens betydning. Til analysen af de Radikales slogans bliver det relevant at bruge (1) den skrabe konstruktion (subjekt + verbal), (3) konstruktionen med et middelbart objekt (subjekt + verbal + præposition + substantiv), og endelig (4) ledtypen frit adverbial. Alle fire slogans er skåret over samme læst: pronomenet *vi* + tidsbøjet verbal + punktum + ordet *også* + præposition + substantiv.

Vi lytter. Også til økonomer. Punktummet efter *lytter* sørger for at man gør et ophold efter den skrabe konstruktion (subjekt + verbal). Derved gøres egenskabsbetydningen tilgængelig: *vi* er lyttende, lydhøre. Hvem vil ikke gerne stemme på en lydhør politiker? Efter punktummet følger så *også til økonomer*, og det giver muligheden for at læse sætningen som en med middelbart objekt. I den får man at vide at de Radikale lytter til hvad økonomer har at sige. Det er formodentlig en rigtig vurdering af de Radikales potentielle vælgere at de vil se det som positivt at partiet ikke føler sig hævet over fagfolks begrundede meninger. Så både med og uden pause ved punktummet falder sloganet positivt ud for de Radikale. De to betydningsmuligheder af *lytte* aktiveres på raffineret vis.

Vi samarbejder. Også i Europa. Dette slogan holder samme elegante standard. I første omgang gøres egenskabsbetydningen (subjekt og verbal) mulig ved at tage punktummet alvorligt. Og hvem vil da ikke også stemme på en samarbejdende politiker? Hvis vi læser videre – hen over punktum-

met – får vi en præcisering af samarbejdsviljen. Læst både med og uden punktum falder også dette slogan positivt ud. De tidligere regeringspartier var kendt for ikke at lave så brede forlig, og ved at betone samarbejdsenskaberne får de Radikale således differentieret sig fra dem. Den præciserende udvidelse i det frie adverbial er også heldig. Her får det Radikale Venstre præciseret en samarbejdsvilje i Europa, som er i modsætning til den tidligere regerings støtteparti, Dansk Folkeparti.

Vi tror. Også på lærerne. Her begynder det at gå galt. Betydningen hvor man læser hen over punktummet, er helt i orden. *At tro på nogen* med middelbart objekt (som i (3) ovenfor) kan både betyde at tro på deres eksistens og at have tillid til dem. *Jeg tror på Gud* kan således både betyde at man tror på Guds eksistens, og at man har tillid til Gud. Det er tillidsbetydningen de Radikale vil have frem når de siger at de tror på lærerne. Men det går galt hvis man stopper ved punktummet: *Vi tror.* Det kan kun forstås sådan at de Radikale har egenskaben at være troende – altså i religiøs forstand. Der er ikke noget galt i at være religiøst troende, og der er helt sikkert medlemmer af de Radikale der er det. Problemet består i at partiet i sig selv ikke er religiøst funderet. Det er ikke en del af dets selvforståelse at en religiøs indstilling er nødvendig for at drive politik.

Vi stoler. Også på lærerne. Hvad skal man dog sige om det fjerde og sidste slogan? Verbet *stole* kan slet ikke bru-

ges uden middelbart objekt. Det *skal* styre et middelbart objekt.

Jeg har mødt forskellige reaktioner på dette slogan – hvis man kan kalde det det. Nogle synes det er sjovt og opmærksomhedsskabende, og slogans skal netop være opmærksomhedsskabende, så det kan man jo sige er positivt. Andre mener det er diletantisk og meget skidt for et parti der plejer at føre sig frem som et der værdsætter uddannelse. De negativt indstillede mener at de Radikale blotter sig som nogen der nok hævder at man bør have et højt uddannelsesniveau og gerne akademisk, men som ikke selv mestrer helt elementære færdigheder som at sætte punktum.

Man må håbe, at de Radikales vælgere ikke ser sådan på det. Efterårets begivenheder viste dog, at et dårligt slogan ikke nødvendigvis medfører et dårligt valg. Hvis det gør, har de Radikale i hvert fald haft utroligt meget at tære på.

Eva Skafte Jensen (f. 1966)
Lektor i dansk sprog,
Roskilde Universitet